

Registro Nr. 2612

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 73 (SA)

UKMERGĖS PAKAMARIO TEISMAS

ВИЛКОМИРСКИЙ ПОДКОМОРСКИЙ СУД

**PAKAMARIO TEISMO EINAMŪJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ KNYGŲ;
EINAMŪJŲ REIKALŲ, DEKRETŲ, TARDYMŲ IR KT. PROTOKOLŲ APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1744-1799 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

PAŽYMA APIE UKMERGĖS PAKAMARIO TEISMO FONDAŲ NR. 73 (SA)

2018-09-25 Nr. A7-28

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Pakamario teismai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau - LDK) atsirado po 1564-1566 m. įvykdytos teisminės-administracinės reformos. Šiuos pertvarkymus pagrindė 1564 m. Bielsko seimo nutarimai ir 1566 m. priimtas II Lietuvos Statutas. Lietuvoje atsirado nauji teritoriniai vienetai – pavietai, kuriuose buvo įsteigti pakamario, žemės ir pilies teismai. Pagal šį naują teritorinį padalijimą Ukmergės pavietas buvo priskirtas Vilniaus vaivadijai. Šiai vaivadijai taip pat priklausė Vilniaus, Ašmenos, Lydos ir Breslaujos pavietai. Toks valstybės teritorinis suskirstymas išliko iki pat XVIII a. pabaigos. Didelę dalį Ukmergės pavieto žemių sudarė valstybinės seniūnijos: Anykščių, Balninkų, Kurklių, Kupiškio, Pienionių, Užpalių ir kt. Čia taip pat buvo daug ir privačių dvarų: kunigaikščių Radvilų (Vyžuonos, Dusetos, Svėdasai, Salamiestis, Salos), Astikų (Avanta) ir kt. 1790 m. LDK gyventojų surašymo duomenimis Ukmergės paviete gyveno 144942 gyventojai, o jo plotas siekė 8970 km².

Pakamario teismo įsteigimą lėmė svarbios socialinės-ekonominės ir politinės priežastys: XVI a. vid. LDK įvykdyta valakų reforma, baudžios atsiradimas, bajorijos pilietinių teisių išplėtimas. Tikslus žemės valdų ribų nustatymas buvo svarbus dalykas ir LDK valdžiai ir bajorijai. Nuo turimų žemės valakų kiekio buvo mokami mokesčiai išdui, priklausė valstybinių prievolių dydis. Žinoti savo valdų ribas taip pat buvo būtina sudarant bet kokį su nuosavybe susijusį civilinės teisės aktą: žemę parduodant, dovanojant, įkeičiant, taip pat paveldėjimo ar kitais atvejais. Dėl to, kad bajorų, miestiečių, bažnyčių ir vienuolynų valdų bei valstybinių dvarų ribos nebuvo tiksliai nustatytos ir pažymėtos kildavo daug ginčų dėl žemės nuosavybės ir jos ribų. Spręsti šiuos ginčus turėjo įsteigtas pakamario teismas.

1565 m. Vilniaus seime bajorai pateikė LDK didžiajam kunigaikščiui prašymą kiekviename paviete turėti po pakamarių ir žemės ribų teismą. Šis noras valdovo buvo patenkintas. Straipsnis apie pakamario teismą (lotynų k. *judicium succamerarium*; lenkų k. *sąd podkomorski*) jau buvo įtrauktas į 1566 m. II Lietuvos Statutą (IV skyriaus 70 str.)¹. Pradžioje pavietų pakamarius skirdavo pats karalius. Nuo 1588 m. III Lietuvos Statute buvo jau įtvirtinta bajorų teisė pavieto seimelyje į pakamario pareigas išrinkti keturis kandidatus, iš kurių vieną karalius ir paskirdavo. Prieš pradėdamas eiti pareigas, pakamaris žemės teisme turėjo prisiekti būti ištikimas valdovui ir

¹ *Статут Великого княжества Литовского 1566 года* – Минск, 2003, p.132-134.

pasižadėti atlikti savo pareigas sąžiningai. Jo priesaikos tekstas buvo įrašytas III Lietuvos Statuto IX skyriaus pirmame straipsnyje (vertimas iš sen. gudų k.): „Aš, N; prisiekiu Ponui Dievui Visagaliui, Trejybėje Vieningam, kad žemės pakamario pareigas, kurias gaunu iš malonės ir rankų jo karališkosios malonybės, ištikimai ir teisingai vykdysiu, savo valdovui maloningajam ir to pavieto gyventojams ištikimas būsiu, nustatydamas ribas, statydamas riboženklis (kapčius) ir patikslindamas ežias, nieko daugiau nepaisysiu, kaip šventos teisybės, nepasiduosiu nei draugiškumui, nei nepykantai, nei dovanoms, nekreipsiu dėmesio į grasinimus ir, nei vienai pusei nepadėdamas, tik Viešpaties Dievo bijodamas ir Jo šventą teisybę regėdamas, savo pakamario darbą teisingai atliksiu, abiejų pusių ginčų sprendimus į savo teismo knygas įrašysiu ir išduosiu. Tepadeda man Dievas“.²

Pakamaris savo pareigas ėjo iki gyvos galvos arba iki paaukštinimo. Juo galėjo būti tik paviete gyvenantis bajoras, turintis gerą reputaciją, išmanantis teisę ir mokantis rašyti. Paviete pakamaris buvo antras po maršalkos pagal rangą vietinės valdžios pareigūnas. Jo pareigos buvo vertinamos aukščiau už pavieto vėliavininko, žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigas. Seimeliuose šis pareigūnas visada sedėdavo priekyje, o jo parašas po pavieto raštais būdavo vienas iš pirmųjų. Pakamaris vietos bajorų dažnai buvo siunčiamas pasiuntiniu į seimus.

Pakamario teismo veiklą ir funkcijas detaliam reglamentavo III Lietuvos Statuto IX skyrius.³ Šis teismas buvo nuolat paviete veikusi institucija nagrinėjusi ir sprendusi ginčus dėl žemės ribų nustatymo. Pakamaris vedė teismo knygas, dalyvaudavo, įpėdinių prašymu, jiems dalijantis paveldėtą žemę. Pakamario teismas skirtingai nuo pavieto žemės ir pilies teismų nebuvo griežtai luominis, nes dėl žemės ribų bylinėjosi ne vien bajorai – tai lietė ginčus dėl valstybinių dvarų, bažnyčių ir vienuolynų valdų ribų nustatymo. Pavyzdžiui, bylas dėl bajorų ir valstybės dvarų ribų pažeidimo sprendė specialus komisarų teismas, kuriame pakamaris dalyvaudavo komisaro (teisėjo) teisėmis. Komisarų teismo teisėjus skirdavo LDK Vyriausiasis tribunolas.

Pagal Lietuvos Statutą pakamaris galėjo skirti sau vieną arba du padėjėjus – kamarninkus (lenkų k. *komornicy*).⁴ Kamarninkais galėjo būti tik bajorai, kurie taip pat prisiekdavo, kad sąžiningai eis savo pareigas. Kamarninkai padėjo pakamariui spręsti bylas dėl žemės ribų nustatymo, kartais jį pavadavo, galėjo spręsti mažiau svarbias bajorų žemės bylas. Pakamario ar kamarninko sprendimą galima buvo apskūsti LDK Vyriausiajam tribunolui. Jei tarp besibylinijančių pusių nebuvo nusikalstamų veikų, pakamario teismas veikė kaip savarankiška pirmos instancijos teisminė institucija. Praktikoje pakamario teismas dažniausiai gaudavo prašymus išnagrinėti bylas iš žemės, rečiau pilies teismo.

² ЛАППО, Иван; *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, Т. 2; p. 344

³ ЛАППО, Иван; *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, Т. 2; p. 344-374

⁴ ЛАППО, Иван; *Подкоморский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI и начале XVII века*//Журнал Министерства народного просвещения. № 8. Санкт-Петербург, 1899, p. 341-403.

Pakamario teismas nagrinėjo žemės bylas ginčo kilimo vietoje, todėl savo nuolatinės būstinės jis neturėjo. Pakamaris arba kamarninkas pagal įstatymą privalėjo nuvykti į ginčijamą teritoriją apžiūrėti žemės ribas ir jų ženklus. Su savimi jie turėdavo LDK raštinės duotą ir jos antspaudu patvirtintą tikslų pavieto sienų aprašymą. Bylos nagrinėjimas dažniausiai vyko ne patalpose, o po atviru dangumi, tiesiog lauke.

Pakamario teisme procesas vyko griežtai įstatymo nustatyta tvarka. Pradžioje pakamaris, gavęs asmens pareiškimą arba bylą iš kito teismo (dažnai žemės ar pilies) išrašydavo besibylinėjantiems asmenims šaukimus į teismą, kuriuose jiems nurodydavo atvykimo į teismą vietą ir datą. Teismo šaukimus ginčo pusėms įteikdavo pavieto vaznys. Apie teismą turėjo būti pranešta prieš šešias savaites. Praėjus šiam terminui pakamaris ar kamarninkas atvykdavo su padejėjų palyda į ginčijamos žemės vietą, kur jų turėjo laukti bylos ieškovas ir atsakovas. Bylos nagrinėjimo eigoje pakamaris aiškinosi ginčo šalių teises į žemę, rinko įrodymus, apklausė liudytojus, tikrino bylos dalyvių pateiktus dokumentus. Pakamaris priimdavo sprendimą vienasmeniškai, remdamasis Lietuvos Statutų straipsniais; taip pat ištyręs jam pateiktų privilegijų atskiriems asmenims bei civilinių sandorių, pagrindžiančių teises į ginčijamas žemes, dokumentų tikrumą bei išklauses prisiekusių kaimynų parodymus. Jis surašydavo žemės ribų aprašymo aktą dar vadinama „paribio raštu“. Išsprendęs bylą pakamario teismas nustatydavo naujas arba palikdavo senas žemių ribas, prižiūrėjo riboženklių (kapčių) kasimą, o kaltininkui buvo priteisiama pinigine bauda.

Pakamario teismo darbe pakamariui ar kamarninkui talkino matininkai, riboženklių (kapčių) kasėjai, raštininkas ir vaznys. Šie pareigūnai buvo skiriami arba kviečiami. Teismas neturėjo savo raštinės, todėl jo sprendimą surašydavo samdomas raštininkas. Teismo aktų knygas pakamaris tvirtino savo antspaudu ir saugodavo pas save namie. Jam mirus pakamario teismo knygos buvo perduodamos pavieto žemės teismui ir saugomos jo archyve.

Asmenims įžeidusiems, persekiojusiems ar grasinusiems pakamario teismo pareigūnams, buvo numatytos griežtos bausmės: pinigine baudos, kalėjimas, o už jų sužeidimą - net mirties bausmė (IV skyriaus 7 str.). Net valdovas negalėjo be teismo atleisti pakamario iš pareigų. XVI-XVII a. LDK teismų raštvedyboje vartota senoji rusų kalba, dabar mokslinėje literatūroje vadinama senąja gudų arba LDK kanceliarine slavų kalba. 1697 m. oficialia teismų kalba tapo lenkų kalba.

1792 m. pakamario teismai buvo panaikinti. Jų funkcijas perėmė vadinamieji žemininkų teismai (lenkų k. *ziemiańskie sądy*). Nuo 1794 m. spalio 30 d. žemės ribų bylas sprendė žemės teismai. 1797 m. vasario 6 d. savo įsaku imperatorius Pavelas I atkurė pakamario teismų veiklą prijungtose prie Rusijos LDK žemėse.⁵ Pakamario teismai Lietuvoje veikė iki 1810 m. 1810 m. spalio 6 d. imperatoriaus Aleksandro I įsaku pakamario teismų funkcijas perėmė naujai įsteigti

⁵ Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. (ПСЗ) - Санкт-Петербург; 1830; т. XXIV, № 17788. р. 318

Rusijos imperijos apskričių žemės ežių teismai.⁶ 1832 m. sausio 11 d. pakamario pareigybė buvo galutinai panaikinta.⁷

Ukmergės pakamario teismo veikla istorikų yra beveik nepaliesta. Galima čia paminėti lenkų istorikų H. Lulievičiaus ir A. Rachubos monografiją nušviečiančią Vilniaus vaivadijos ir jos pavietų (tame tarpe ir Ukmergės pavieto) administracinio-teisminio valdymo struktūrą. Šioje knygoje, įvairių rašytinių šaltinių pagrindu, sudarytas XVI-XVIII a. Ukmergės pavieto pareigūnų, ėjusių pakamarių pareigas, sąrašas.⁸

Konkrečių žinių apie Ukmergės žemės pakamario teismo įkūrimą ir veiklą mokslinėje literatūroje rasta labai nedaug. Žinoma, kad 1566 m. LDK didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas Ukmergės pavieto pakamariu paskyrė savo dvariškį Stanislovą Golubickį.⁹ Taigi galima teigti, kad šis teismas pradėjo veikti jau tais pačiais metais. Stanislovas Golubickis Ukmergės pavieto pakamario pareigas vykdė iki savo mirties 1576 m., kuomet jo pareigas perėmė Kasperas Jurjevičius Čechovičius - Kočarga (1576-1592 m.).¹⁰

Pakamaris pirmininkavo teisme, kuriame nagrinėjo ir sprendė Ukmergės pavieto bajorų žemės ribų bylas. Per 1566-1795 m. laikotarpį Ukmergės pavieto pakamariais buvo 22 pareigūnai. Paskutinis iš jų - Kazimieras Zindramas Kosciolkovskis (1792-1798 m.) ėjo pakamario pareigas ir prijungus LDK teritoriją prie Rusijos imperijos.

Ukmergės pakamario teismo knygų išliko nedaug. Tai galima iš dalies paaiškinti tuo, kad Ukmergės pakamario teisme buvo nagrinėjama daug mažiau bylų, negu šio pavieto žemės ar pilies teismuose. Pakamario teismas neturėjo nei nuolatinės būstinės, nei raštinės. Kadangi šio teismo sprendimai neturėjo notarinės galios, todėl, kad ją įgytų, juos buvo privalu įrašyti į žemės ar pilies teismų tvirtinamųjų aktų knygas. Mirus ar pasitraukus iš pareigų pakamariui, jo saugomos bylos patekdavo į Ukmergės žemės teismo archyvą. Žemės teismo sesijos vykdavo paeiliui Ukmergėje arba Anykščiuose. XVI-XVII a. žemės teismo aktų knygos kartu su pakamario teismo aktų knygomis neturėjo nuolatinės saugojimo vietos. Priklausomai nuo to, kur vykdavo teismo sesija, jas atgabendavo į Ukmergės arba Anykščių bažnyčią geležimi apkaustytoje ir užantspauduotoje skrynioje. 1671 m. balandžio 8 d. Anykščių bažnyčioje kilo gaisras, kurio metu sudegė visos 1566–1654 m. Ukmergės pakamario ir žemės teismų aktų knygos.¹¹

Šykščių duomenų apie Ukmergės pakamario teismo knygų kiekį ir sudėtį pateikiama žemės teismo raštininko Antano Kulviečio 1779 m. sudarytame bylų priėmimo-perdavimo akte. Jame

⁶ РСЗ - Санкт-Петербург; 1830; т. XXXI; № 24370. p. 377-385.

⁷ РСЗ - Санкт-Петербург; 1833; т. VII, № 5068. p. 8.

⁸ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Wileńskie XIV-XVIII w. Spisy. T.I.* – Warszawa, 2004. p. 403-512.

⁹ Ten pat, p. 457.

¹⁰ Lietuvos Metrika (LM) knyga Nr. 58 p. 121v.

¹¹ LVIA. F. 79 (SA), ap. 1. Nr. 18604, l. 237–238 v.

buvo nurodyta, kad tuo metu teismo archyve buvo saugomos keturios įrištos Ukmergės pakamario teismo einamųjų reikalų protokolų knygos.¹² Jų dokumentų chronologinės ribos apėmė 1744-1766 m. Labai tikėtina, kad žemės teismo archyve tuo metu buvo saugomas daug didesnis pakamario teismo bylų kiekis, kadangi perdavimo akte dalies bylų teisminė priklausomybė nebuvo įvardinta.

1792 m. Ukmergės pakamario teismas buvo panaikintas. Jo funkcijas perėmė Ukmergės žemininkų teismas. 1797 m. Ukmergės pakamario teismas, caro valdžios nurodymu, vėl atnaujino savo veiklą. Jo sprendimus galima buvo apskusti maršalkos komisarų teismui, kuris nagrinėjo apeliacijas vietoj rusų valdžios panaikinto LDK Vyriausiojo tribunolo. Ukmergės pakamario teismas veikė iki 1810 m., kuomet jo funkcijas perėmė naujai įsteigtas Ukmergės apskrities žemės ežių teismas. Pakamario teismo bylos iki 1831 m. buvo saugomos Ukmergės žemės teismo archyve, o po to jos perėjo Ukmergės apskrities teismo žinion.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balanžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo.“¹³ Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Ukmergės apskrities teismas, kuriam priklausė Ukmergės pakamario, žemės ir pilies teismų knygos, 1853–1859 m. laikotarpiu Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perdavė 407 bylas.¹⁴ 1860 m. rugpjūčio 20 d. mėn. viena siunta Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas gavo 28 Ukmergės pakamario teismo bylas.¹⁵ Šių bylų perdavimo žiniaraštyje buvo nurodyta, kad tai - Ukmergės pakamario teismo dekretai (sprendimai). Bylos buvo gautos įrištos su sunumeruotais lapais, tačiau nesuvarstytos virvele ir be antspaudų. Dalis pakamario teismo dekretų knygų turėjo spalvotus dvarų situacinius planus.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18243 bylos. Ukmergės pakamario teismo bylos (28 vienetai) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr.

¹² LVIA. F. 79.(SA), ap. 2, b. 6, l. 1.

¹³ *Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе*. Том XXVII.–Санкт-Петербург; 1853. с. 228-230.

¹⁴ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p. 48.

¹⁵ LVIA F. 594 Ap. 1 B. 663 l. 146-146v.

14419–14446).¹⁶ Bylos buvo išdėstytos tokia pat chronologine ir temine seka, kokia buvo gautos iš Ukmergės apskrities teismo. Pagal dokumentų pobūdį N. Gorbačevskis jas pavadino dekretų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1744 m., vėlyviausias – 1799 m. Kiekvienai bylai kataloge buvo suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis. N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogu, nepaisant jo trūkumų, plačiai naudojamosi iki šių dienų.

1883 m. Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas iš Kauno jungtinio civilinio ir baudžiamojo teismo rūmų archyvo gavo apie 200 XVIII a. teismo knygų.¹⁷ Ukmergės pakamario teismo bylų kompleksas pasipildė keturiomis bylomis. Šios bylos vėliau buvo įrašytos į papildomą rankraštini N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogą (Gor. Nr. 18615, 18695, 19533 ir 19557), didžiąja dalimi sudarytą iš bylų, į archyvą patekusių 1873-1914 m. laikotarpyje, ir neįtrauktų į 1872 m. spausdintinį N. Gorbačevskio katalogą. Be inventorinio numerio šiame kataloge kiekviena byla turėjo sudarytą trumpą antraštę, buvo nurodyti data ir lapų kiekis.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl grąžintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949-1951 m. Ukmergės pakamario teismo fondui buvo suteiktas Nr. 73 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir Ukmergės pakamario teismo fondas. Fondo Nr. 73 (SA) „Ukmergės pakamario teismas“ sudarė trys apyrašai. Spausdintinis N. Gorbačevskio katalogas buvo naudojamas kaip šio fondo apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas. 1968-1970 m. archyve buvo sudarytas fondo Nr. 73 (SA) apyrašas Nr. 2. Jį sudarė 1774-1804 m. Ukmergės pakamario teismo dekretų nuorašai. Šio fondo apyraše Nr. 2 buvo trys apskaitos vienetai. Fondo Nr. 73 (SA) apyrašo Nr. 3 apskaitos dokumentu buvo naudojamas papildomas rankraštinis N. Gorbačevskio katalogas. Jame tuo metu priklausė keturios bylos.

1985-1986 m. Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istorijos archyve atlikus Ukmergės pakamario teismo fondo Nr. 73 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, nustatyta, kad pagal spausdintinį N. Gorbačevskio katalogą, kuris buvo naudojamas kaip apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas, bylų grupėje Nr. 14419-14446 (28 apskaitos vienetai) faktiškai yra 27 bylos, apyraše Nr. 2 – 3, papildomame rankraštiniame N. Gorbačevskio kataloge (apyrašas Nr. 3) – 4 bylos. Taigi

¹⁶ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита; *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*– Вильна; 1872, p. 512-513.

¹⁷ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p. 53–57.

pagal spausdintinį N.Gorbačevskio katalogą truko vienos bylos Gor Nr. 14426. Pravesta bylos paieška nedavė rezultatų, todėl buvo nutarta ją išbraukti iš archyvo apskaitos.

Tais pačiais metais archyve buvo nutarta, kad metodiniu požiūriu yra tikslinga panaikinti fondą Nr. 74 (SA) „Ukmergės kamarninko teismas“, o vienintelę jam priklausančią bylą Gor. Nr. 19534 perkelti į fondo Nr. 73 (SA) „Ukmergės pakamario teismas“ apyrašą Nr. 3. 1986 m. iš papildomam rankraštiniam N. Gorbačevskio katalogui priklausančių bylų buvo sudarytas naujas fondo Nr. 73 (SA) apyrašas Nr. 3, kuriame buvo įrašytos penkios bylos.

2018 m. naujai sudarius fondo Nr. 73 (SA) „Ukmergės pakamario teismas“ apyrašą Nr. 1 pasikeitė jo apskaitos vienetų kiekis. Į apyrašą Nr. 1 buvo įrašytos 5 (penkios) bylos, priklausiusios šio fondo apyrašui Nr. 3. Po šių tvarkymų fondo Nr. 73 (SA) apyrašas Nr. 3 buvo panaikintas.

Taigi fonde Nr. 73 (SA) „Ukmergės pakamario teismas“ yra du apyrašai. Apyraše Nr. 1 yra 32, o apyraše Nr. 2 – 3 apskaitos vienetai.

Iš viso Ukmergės pakamario teismo fonde Nr. 73 (SA) yra 35 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1744-1804 m.

Pakamario teismo einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygu; einamųjų reikalų, dekretų, tardymų ir kt. protokolų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinėti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti spausdintiniame ir papildomame rankraštiniame N. Gorbačevskio kataloguose pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2018 m., sudarant naują Ukmergės pakamario teismo fondo Nr. 73 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslų chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Sudarytame Ukmergės pakamario teismo fondo Nr. 73 (SA) naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 32 į spausdintinį ar papildomą rankraštinį N. Gorbačevskio katalogus įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodytas ir ankstesnis N. Gorbačevskio katalogu numeris.

Ukmergės pakamario teismo fondo Nr. 73 (SA) apyrašo Nr. 1 knygas galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį. Tai einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos, taip pat einamųjų reikalų, dekretų, tardymų ir kt. protokolai. Dokumentų chronologinės ribos 1744-1799 m.

Einamųjų reikalų aktų knygas sudaro skundai, pareiškimai, šaukimai į teismą, vaznių liudijimai apie šaukimų į teismą įteikimą ir kt. Dekretų knygose įrašytas nagrinėjamų ginčų dėl

žemės ribų bylų turinys, eiga ir skelbiami teismo nuosprendžiai, taip pat pateikiami žemių ar dvarų ribų detalūs aprašymai. Seniausia apyrašo Nr. 1 byla yra byla Nr. 1 - Ukmergės pakamario teismo dekretų knyga. Šią knygą sudaro 13 įrašų ir jie apima laikotarpį nuo 1744 m. lapkričio 10 d. iki 1750 m. rugsėjo 27 d.

Tvarkant Ukmergės pakamario teismo fondo Nr. 73 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas, nefondinių bylų jame nerasta. Be Ukmergės pakamario teismo bylų apyraše taip pat yra komisarų, kamarninko, maršalkos komisarų, Mozyrio pakamario ir kt. teismų dokumentų. Minėtas įstaigas dėl keletos svarbių priežasčių galima sąlyginai priskirti prie Ukmergės pakamario teismo fondo.

Pirma, komisarų teismas taip pat sprendė žemės ribų ginčus, daugumoje - tai buvo bylos tarp privačių bei valstybinių ir bažnytinių valdų. Ukmergės pavieto pakamariai: Pranciškus Zindramas Koscialkovskis (1742-1762 m.), Mykolas Tadas Morikonis (1769-1788 m.), Pranciškus Morikonis (1788-1791 m.), Kazimieras Zindramas Koscialkovskis (1792-1798 m.) komisarų teismuose dalyvaudavo komisaro (teisėjo) teisėmis. Šiame teisme jie kartais sprendė ne tik savo pavieto, bet ir kitų LDK pavietų žemvaldžių teritorinius ginčus. Apie tai liudija F. 73 (SA) apyrašo Nr. 1 bylos Nr. 6, 14, 21-23, kuriose nagrinėjamos karališkų ekonomijų Baltarusijoje bylos.

Antra, kamarninko teismas buvo tas pats pakamario teismas, tik jame mažiau reikšmingas bylas tvarkė pakamario padėjėjas - kamarninkas. 1783 m. Ukmergės pavieto kamarninku minimas Stanislovas Lučka (bylos Nr. 26, 31).

Trečia, nuo 1795 m. pakamario teismo sprendimai buvo skundžiami maršalkos komisarų teismui (byla Nr. 27). XVIII a. pab. šis teismas, vietoj caro valdžios panaikinto LDK Vyriausiojo tribunolo, tapo pakamario teismo sprendimų (dekretų) apeliacine instancija. Mozyrio pakamario teismo dekretą (byla Nr. 7) galima laikyti dokumentu-priedu, kadangi jame buvo nagrinėjamas ginčas dėl žemės valdų ribų nustatymo Ukmergės paviete, kuris buvo šio pavieto pakamario jurisdikcijoje.

Tvarkant fondo Nr. 73 (SA) apyrašą Nr. 1 buvo peržiūrėtos ir šio fondo apyrašo Nr. 3 bylos. Jas patikrinus buvo nutarta, kad metodiniu požiūriu jas tikslinga perkelti į apyrašą Nr. 1. Taigi į apyrašą Nr. 1 buvo įrašytos 5 (penkios) bylos, priklausiusios apyrašui Nr. 3. Po šių tvarkymų fondo Nr. 73 (SA) apyrašas Nr. 3 buvo panaikintas.

Ukmergės pakamario teismo fondo Nr. 73 (SA) apyrašo Nr. 1 bylos Nr. 1, 3, 4, 5 turi dokumentų rejestrus (vidaus apyrašus), o bylos Nr. 8, 9, 11-13, 16, 19-21, 26 - spalvotus dvarų situacinius planus. Bylos vidaus dokumentų rejestro ar spalvoto dvarų plano lapai, taip pat jos datų, fizinio stovio arba sudėties ypatybės yra nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje.

Didžioji dalis Ukmergės pakamario teismo knygoje esančių dokumentų parašyti lenkų kalba, nors esama ir pavienių dokumentų parašytų lotynų ir senąją gudų (baltarusių) kalbomis. Tai daugiausia XVI-XVII a. įvairių teismų aktų nuorašai, kurie pakamario teismo knygoje atliko

dokumentų-priedų vaidmenį. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 73 (SA) Ukmergės pakamario teismo knygų apyrašą Nr. 1 įrašyta 32 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1744-1799 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausiasis archyvistas

Aleksandr Baniusevič

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 73 „ВИЛКОМИРСКИЙ ПОДКОМОРСКИЙ СУД“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Подкоморские суды в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ) появились после судебной-административной реформы, проведенной в 1564-1566 гг. Решения Бельского сейма с 1564 г. и II Литовский Статут с 1566 г. создали основу нового административно-территориального деления ВКЛ. Были образованы поветы, в границах которых действовали отдельные подкоморские, земские и городские суды. Вилкомирский повет вошел в состав Виленского воеводства, кроме него, в это воеводство вошли также Виленский, Ошмянский, Лидский и Браславский поветы. Такое территориальное деление сохранилось до конца XVIII века. Большую часть земель Вилкомирского повета занимали казенные староства: Оникшты, Больники, Куркле, Купишки, Пеняны, Ужполе и др. Здесь также находилось немало частных владений: князей Радзивиллов (Вижуны, Дусяты, Свядосць, Соломесць, Сола), Остиков (Ованта) и др. Согласно переписи населения с 1790 г. в Вилкомирском повете проживало 144942 жителя, а его площадь составляла 8970 кв² км.

Учреждение подкоморского суда предопределили важные социально-экономические и политические перемены в жизни ВКЛ: проведение в середине XVI в. волочной (аграрной) реформы, введение крепостного права, расширение политических прав дворянского сословия. Точное определение границ земельных владений стало актуальной темой как для частных, так и для государственных имений. От количества имеющихся волок земли дворяне уплачивали налоги в казну, выполняли другие государственные повинности. Точное знание границ владений было необходимо при составлении любого юридического акта, касающегося недвижимого имущества: при сделках купли-продажи, залога и дарственной земли, при передаче ее по наследству и в др. случаях. Из-за того, что часто границы земельных владений дворян, мещан, костёлов, монастырей а также казенных имений не были точно определены и обозначены возникало много граничных споров, решать которые был предназначен подкоморский суд.

В 1565 г. на Виленском сейме дворяне обратились к великому князю ВКЛ с просьбой назначить в каждом повете по подкоморию, который решал бы граничные споры. Эта просьба государем была удовлетворена. Статья о подкоморском суде (на латинском яз. *judicium succamerarium*; на польском яз. *sąd podkomorski*) была внесена в II Литовский Статут с 1566 г. (IV раздел 70 статья). Вначале подкомориев в поветах назначал сам король. Но уже в III Литовском Статуте с 1588 г. было подтверждено право дворянам на поветовом

сеймике избирать на должность подкомория четырёх кандидатов, одного из которых король утверждал.

При вступлении на должность подкоморий должен был на земском суде публично присягнуть на верность королю и дать обязательство добросовестно исполнять свои обязанности. Текст его присяги на старобелорусском языке был внесён в первую статью IX раздела III Литовского статута: «я Н. присягаю Пану Богу Всемогущому, в Тройцы Единому, иж на вряде том земском подкоморском, который з ласки и з рук его королевское милости беру, его королевской милости, господару своему милостивому, и обывателем того повету верен буду, справуючи тот вряд верне а справедливе так на суде моем подкоморском, яко теж при чиненью границ и при сыпанью копцов и поправенью меж, ничего болшей на том уряде не постерегаючы, одно справедливости светое, и не даючы се ни в чом уводити, ани с приязни, ани з вазни, ани даром, ани погрозок ни чиих не дбаючи и сторонам не радечы, ани боячы се никого, толко самого Пана Бога а справедливость Его светую перед очима маючи, так же справы мое подкоморские на всем верне справуючи, споры обу-дву сторон з сказаньем, через мене учыненым, пилне до книг своих судовых уписуючи и с книг выдаючы. Так ми Боже поможы.»

Подкоморием избирали пожизненно или до следующего назначения. Для кандидатов на эту должность выдвигались следующие требования: им мог быть только местный дворянин, имевший хорошую репутацию, знавший право и умевший писать. Подкоморий в повете был вторым после маршалки по рангу должностным лицом местной власти. Его должность была почетной и по значению ценилась выше должностей хорунжего, земского судьи, его помощника и писаря. Во время проведения поветовых сеймиков подкоморий сидел в первом ряду, также одним из первых он подписывал разные документы. Местное дворянство часто посылало подкомория делегатом на сеймы.

Деятельность и функции подкоморского суда были точно регламентированы в IX разделе III Литовского Статута. Суд был постоянным. Он рассматривал и решал дела по земельным спорам, устанавливал и обозначал границы земельных владений. Подкоморий вел судебные книги, по просьбе наследников мог участвовать при разделе наследуемой земли. Подкоморский суд в отличии от других поветовых земского и гродского судов не был чисто сословным судебным учреждением. Он решал граничные споры не только между дворянами, но и занимался урегулированием земельных споров, касающихся казенных и церковных владений. Например делами о нарушении границ между дворянскими и королевскими (государственными) имениями ведал специальный комиссарский суд. Подкоморий в нем заседал на правах одного из комиссаров (судьи). Судей комиссарского суда назначал Главный Литовский трибунал.

Согласно статьям Литовского Статута подкоморий мог назначить себе помощников – одного или двух коморников (на польском яз. *komornicy*). Коморниками могли быть только дворяне, которые также обязаны были дать присягу. Они помогали подкоморию в решении дел об установлении границ земельных владений, иногда его замещали, а также могли решать менее важные граничные споры. Решение принятое подкоморием или коморником можно было обжаловать в Главном Литовском трибунале. В случаях, когда между тяжущимися сторонами не было правонарушений подкоморский суд действовал как самостоятельный суд первой инстанции. В реальности, подкоморский суд, чаще всего выполнял поручения решать дела, полученные из земского, реже гродского судов.

Подкоморский суд рассматривал земельные дела на местах, то есть на спорной территории, поэтому постоянных помещений он не имел. Закон обязывал подкомория или коморника прибыть на место граничного спора и лично провести осмотр границ владений и межевых знаков. С собой они должны были иметь полученное из государственной канцелярии ВКЛ и подтвержденное её печатью детальное описание границ повета. Рассмотрение дела чаще всего проходило не в помещениях, а под открытым небом, просто в поле.

Судебный процесс в подкоморском суде проходил точно в предусмотренном законом, порядке. Вначале подкоморий получал заявление от частного лица (истца) или дело о земельном споре из земского или гродского судов. Он выписывал тяжущимся сторонам повестки, в которых указывал срок, к которому они должны были явиться на спорной территории. Вызовы в суд сторонам спора вручал возный. О судебном процессе они должны были быть оповещены за шесть недель до его начала. По истечении этого термина подкоморий или коморник с группой помощников прибывал на место земельного спора, где их ожидал истец и ответчик. В ходе рассмотрения дела подкоморий выяснял права обеих сторон спора на землю, собирал доказательства, опрашивал свидетелей, проверял представленные тяжущимися сторонами документы. Подкоморий принимал решение единолично в виде граничного листа, мотивируя при этом статьями Литовских Статутов, выяснив подлинность представленных ему привилегий и сделок недвижимого имущества, обосновывающих права сторон спора на землю, а также принимая во внимание показания присягнувших соседей. Рассмотрев дело подкоморский суд определял новые или подтверждал прежние границы владений, присматривал за обозначением межевых знаков (рытьём копцов), а лицу, проигравшему судебное дело, присуждал денежный штраф.

В работе подкоморского суда подкоморию или коморнику помогали землемеры, землекопы, которые обозначали и устанавливали межевые знаки, рыли копцы, помечали деревья, камни, а также писарь и возный. Эти должностные лица назначались или

приглашались. Подкоморский суд не имел своей канцелярии, поэтому его решения писал наемный писарь. Актовые книги подкоморий подтверждал своей печатью и хранил у себя дома. После его смерти судебные книги передавались поветовому земскому суду и хранились в его архиве.

За оскорбления, угрозы или насилие против должностных лиц подкоморского суда законом были предусмотрены строгие наказания: денежные штрафы, заключение в тюрьму, а в случае нанесения им увечий даже смертная казнь. Даже государь не имел права без суда лишить подкомория его должности. В XVI-XVII вв. в судебном делопроизводстве употреблялся древнерусский или старобелорусский язык, в литовской научной литературе ещё называемый славянским канцелярским языком ВКЛ. В 1697 г. в судах был узаконен польский язык.

В 1792 г. подкоморские суды были упразднены, а их функции переданы землянским судам. От 30 октября 1794 г. дела о граничных спорах решали земские суды. 6 февраля 1797 г. император Павел I своим указом восстановил деятельность подкоморских судов на территории бывшего ВКЛ, присоединенной к Российской империи. Подкоморские суды в Литве действовали до 1810 г. 6 октября 1810 г. указом императора Александра I функции подкоморских судов были переданы новоучрежденным уездным межевым судам. 11 января 1832 г. должность подкомория была окончательно упразднена.

Тема исследований деятельности Вилкомирского подкоморского суда в исторической литературе почти нетронута. Тут можно упомянуть монографию польских историков А. Рахубы и Х. Люевича посвященную анализу административно-судебной структуры чиновников Виленского воеводства и входящих в его состав поветов (в том числе и Вилкомирского повета). В этой книге, на основе исследований разных письменных источников, составлен список должностных лиц в течении XVI-XVIII вв., исполнявших обязанности подкомориев Вилкомирского повета.

В научной литературе конкретных данных об учреждении и деятельности Вилкомирского подкоморского суда найдено очень мало. Известно, что в 1566 г. великий князь литовский Сигизмунд Август подкоморием Вилкомирского повета назначил своего придворного Станислава Голубицкого. Вполне возможно, что уже в том же году суд начал свою деятельность. Станислав Голубицкий на посту вилкомирского подкомория был до своей смерти в 1576 г., когда его должность перенял Каспер Юрьевич Чехович-Кочарга (1576-1592).

Подкоморий руководил судом, где рассматривал и решал граничные споры вилкомирских дворян. В течении 1566-1795 гг. подкомориями Вилкомирского повета были

22 должностных лица. Последний из них – Казимир Зиндрам-Косцялковский (1792-1798) исполнял обязанности подкомория и после присоединения ВКЛ к Российской империи.

Судебных книг Вилкомирского подкоморского суда до наших дней сохранилось немного. Это отчасти, можно объяснить тем, что он рассматривал и решал намного меньше дел чем Вилкомирский земский и гродский суды. Подкоморский суд не имел ни постоянных помещений для заседаний, ни своей канцелярии. Его решения не имели нотариальной силы, поэтому для их подтверждения обязательно было их внесение в актовые крепостные книги земского или гродского судов. После смерти подкомория или в случае его назначения на другую должность судебные книги передавались в архив Вилкомирского земского суда. Судебные сессии земского суда по очереди проходили в Вилкомире или в Оникштах. В XVI-XVII вв. книги земского и подкоморского судов не имели постоянного помещения для хранения. 8 апреля 1671 г. в Оникштинском костёле, во время вспыхнувшего пожара, сгорели все актовые книги Вилкомирского подкоморского и земского судов за 1566–1654 гг.

Ценные данные о количестве и составе книг, хранившихся в архиве Вилкомирского земского суда имеются в передаточной описи с 1779 г., составленной земским писарем Антонием Кульвещем. В ней было указано, что в архиве хранились четыре переплетенные книги поточных протоколов Вилкомирского подкоморского суда. Крайние даты этих книг были за 1744-1766 гг. Вполне вероятно, что в то время в архиве земского суда хранилось большее количество книг подкоморского суда потому, что в передаточной описи судебная принадлежность части дел не была указана.

В 1792 г. Вилкомирский подкоморский суд был упразднен, а его функции переданы Вилкомирскому землянскому суду. В 1797 г. согласно распоряжений царской власти Вилкомирский подкоморский суд вновь возобновил свою деятельность. Его решения можно было обжаловать в маршалковско-комиссарском суде, который рассматривал апелляции вместо упраздненного царской властью Главного Литовского трибунала. Вилкомирский подкоморский суд работал до 1810 г., когда его функции перенял новоучрежденный Вилкомирский уездный межевой суд. Дела Вилкомирского подкоморского суда до 1831 г. хранились в архиве Вилкомирского земского суда, а позднее перешли в ведение Вилкомирского уездного суда.

II. СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2300 рублей.

В течении 1853–1860 гг. Вилкомирский уездный суд, в ведении которого находились книги Вилкомирского подкоморского, земского и гродского судов передал Виленскому центральному архиву древних актов 407 дел. 20 августа 1860 г. в одной посылке Виленский центральный архив древних актов получил 28 дел Вилкомирского подкоморского суда. В передаточной описи было указано, что все эти дела являются декретами Вилкомирского подкоморского суда. Дела были получены в переплёт с пронумерованными листами, но непрошнурованные и без печатей. Часть декретовых книг подкоморского суда имели цветные ситуационные планы имений.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Вилкомирский подкоморский суд, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходил как отдельная группа дел, имевшая 28 единиц (Гор. № 14419-14446). Дела шли в такой же очередности, в какой были получены из Вилкомирского уездного суда. По виду документов Н. Горбачевский их причислил к декретовым книгам. Самым древним являлся документ с 1744 г., самым поздним с 1818 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталог Н. Горбачевского, несмотря на свои недостатки, широко вошел в научный оборот.

В 1883 г. Виленский центральный архив древних актов из Ковенской соединенной палаты уголовного и гражданского судов получил около 200 судебных книг с XVIII в. Комплекс дел Вилкомирского подкоморского суда пополнился 4 делами. Они были вписаны в дополнительный рукописный каталог Н. Горбачевского (Гор. № 18615, 18695, 19533 и 19557), который состоял из дел попавших в архив в течении 1873-1914 гг. и не вошедших в печатный каталог Н. Горбачевского. Кроме инвентарного номера, каждое дело в этом каталоге имело короткий заголовок, были указаны его дата и количество листов.

В XX веке прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он

несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение Центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949–1951 гг. фонду „Вилкомирский подкоморский суд“ был присвоен № 73.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд „Вилкомирский подкоморский суд“. Фонд № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ состоял из трёх описей. Печатный каталог Н. Горбачевского в учёте использовался как опись № 1. В 1968-1970 гг. была составлена опись № 2 фонда № 73. Она состояла из выписей декретов Вилкомирского подкоморского суда за 1774-1804 гг. Дополнительный рукописный каталог Н. Горбачевского в учёте использовался как опись № 3, в которой было четыре дела.

В 1985-1986 гг. в центральном государственном историческом архиве Лит.ССР была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“. В результате проверки установлено, что в группе дел печатного каталога Н. Горбачевского № 14419-14446, который использовался как документ учёта оказалось в наличии 27, по описи № 2 – 3, а по дополнительному рукописному каталогу Н. Горбачевского (опись № 3) – 4 дела. Выяснилось, что по печатному каталогу Н. Горбачевского отсутствует одно дело № 14426. Розыск этого дела не дал положительных результатов, поэтому оно было снято с учёта архива.

В том же году в архиве было решено, что согласно методике целесообразно упразднить фонд № 74 „Вилкомирский коморниковский суд“, а ему принадлежащее единственное дело Гор. № 19534 перенести в фонд № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ и присоединить к описи № 3. В 1968 г. из дел принадлежащих дополнительному рукописному каталогу Н. Горбачевского была составлена новая опись № 3 фонда № 73, в которой имелось пять дел.

В 2018 г. при составлении новоусовершенствованной описи № 1 фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ решено к ней присоединить пять дел из описи № 3. В итоге, опись № 3 фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ была ликвидирована.

Фонд № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ имеет две описи. В описи № 1 учтены 32 единицы хранения, а в описи № 2 – 3 единицы хранения.

Итого в фонде № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ имеется 35 единиц хранения, хронологические рамки которых 1744-1804 гг.

Первая опись фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“

Недостатки и неточности в описании дел печатного и дополнительного рукописного каталогов Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2018 г. новой описи № 1 фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта Древних актов;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в описи № 1 фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ имеется в наличии 32 единицы хранения. Все дела в новоусовершенствованной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры печатного и дополнительного рукописного каталогов Н. Горбачевского.

Дела описи № 1 фонда № 79 „Вилкомирский подкоморский суд“ по виду документов условно можно разделить: на поточные и декретовые книги; на поточные, декретовые и др. протоколы. Крайние даты документов 1744-1799 гг.

В поточные книги вписывались жалобы, заявления, вызовы в суд, свидетельства возных о вручении вызовов в суд и др. В декретовой книге излагались суть и процесс рассматриваемых дел о граничных спорах, выносились по ним судебные решения, а также заносились детальные описания границ земельных владений. Самой древней книгой описи № 1 является декретовая книга Вилкомирского подкоморского суда. В ней имеется 13 актов, которые охватывают период с 10 ноября 1744 г. по 27 сентября 1750 г.

При составлении описи № 1 фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ нефондовых дел в ней не обнаружено. Кроме дел подкоморского суда в описи также имеются документы комиссарского, коморниковского, маршалко-комиссарского, Мозырского подкоморского и др. судов. Упомянутые учреждения по нескольким важным причинам можно условно причислить к фонду Вилкомирского подкоморского суда.

Во первых, комиссарский суд так же решал дела о граничных спорах: в большинстве это касалось дел частных имений с казенными и церковными землями. Вилкомирские подкомории: Францишек Зиндрам-Косцялковский (1742-1762), Михал Тадеуш Морикони (1769-1788), Францишек Морикони (1788-1791), Казимир Зиндрам-Косцялковский (1792-1798) в комиссарских судах участвовали в качестве комиссара (судьи). На этом суде они

иногда решали земельные споры не только дворян своего повета, но и землевладельцев других поветов ВКЛ. Об этом свидетельствуют дела № 6, 14, 21-23 описи № 1 фонда № 73, в которых рассматривались дела королевских экономий в Белоруссии.

Во вторых, коморниковский суд по сути был тем же подкоморским судом, только в нём менее важные дела решал помощник подкомория – коморник. В 1783 г. коморником Вилкомирского повета упоминается Станислав Лучко (дело № 26, 31).

В третьих, с 1795 г. решения (декреты) подкоморского суда можно было обжаловать в маршалковско-комиссарском суде (дело № 27). В конце XVIII в. этот суд, вместо упраздненного царской властью Главного Литовского трибунала, стал апелляционной инстанцией решений подкоморского суда. Декрет Мозырского подкоморского суда (дело № 7) является документом-приложением, так как в нём рассматривалось дело об установлении границ имений в Вилкомирском повете, находившимся в юрисдикции вилкомирского подкомория.

При составлении новоусовершенствованной описи № 1 фонда № 73 были просмотрены дела описи № 3. Их проверка показала, что эти дела с методологической точки зрения целесообразно перенести в опись № 1. В итоге, пять дел из описи № 3 были присоединены к описи № 1, а опись № 3 фонда № 73 была ликвидирована.

Дела № 1, 3, 4, 5 описи № 1 имеют реестры документов (внутренние описи), а дела № 8, 9, 11-13, 16, 21-23, 26 – цветные ситуационные планы имений. Листы реестра документов и цветного плана имений, особенности дат, физического состояния и состава дела указаны в таблице первой описи, в колонке „примечания“.

Большинство документов Вилкомирского подкоморского суда написаны на польском языке. Намного реже встречаются акты написанные на латинском и старобелорусском языках. Как правило, ими являются выписи актов разных судов за XVI-XVII вв., которые в судебных книгах выполняли роль документов-приложений. В новоусовершенствованной описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 73 „Вилкомирский подкоморский суд“ имеется 32 единицы хранения, хронологические рамки которых 1744-1799 гг.

Отдел распространения информации
старший архивист

Александр Банюевич